

ЗМІСТ І СПЕЦИФІКА ПРИНЦИПУ ГАРАНТОВАНOSTІ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У даній розвідці досліджено зміст і специфіку принципу гарантованості вправі соціального забезпечення. Проаналізовано соціально-забезпечувальне законодавство з розглядуваного питання, погляди науковців у наведеній сфері. Зроблено висновок, що в соціально-забезпечувальному законодавстві України закріплена надто звужена концепція розуміння гарантій соціальних прав, бракує більш комплексного підходу до з'ясування побудови всієї системи гарантій соціального забезпечення, визначення місця кожної з них, а також належної регламентації її специфіки. Зауважено, що визначаючи зміст гарантій як категорії соціального забезпечення, варто в першу чергу усвідомлювати, що це категорія, яка знаходиться в тісному зв'язку із реалізацією суб'єктивного права на соціальне забезпечення. Оскільки гарантії в сфері соціального забезпечення – це насамперед гарантії реалізації права на соціальне забезпечення, його охорони та захисту. Гарантованість у сфері соціального забезпечення визначено як стан ефективного функціонування системи гарантій соціального забезпечення, а також позитивна суб'єктивна оцінка з боку конкретної людини чи суспільства в цілому рівня ефективності дії тих засобів, способів та прийомів, які покликані забезпечити реалізацію суб'єктивного права на соціальне забезпечення. А принцип гарантованості у праві соціального забезпечення як засаду, яка визначає вимогу щодо обов'язковості встановлення в державі системи взаємопов'язаних об'єктивних і суб'єктивних факторів, зміст яких складають умови, засоби, способи, прийоми, які в своїй взаємодії забезпечують якісну й повну реалізацію права людини на соціальне забезпечення, у разі необхідності – його охорону й захист. Зауважено, що незважаючи на те, що в низці нормативно-правових актів, якими регулюються соціально-забезпечувальні відносини, закріплено положення, що «надання соціального забезпечення (відповідного його виду) гарантується державою», в жодному із них не закріплено вичерпного розуміння системи тих засобів та умов, за допомогою яких відбувається таке гарантування.

Ключові слова: соціально-забезпечувальне законодавство, принципи, соціальні права, охорона, захист, гарантії, держава.

Постановка проблеми. Принцип гарантованості є дуже важливим принципом галузі права соціального забезпечення, невід'ємним елементом усієї системи її принципів, логічним продовженням правових вимог усіх інших засад, їх доповненням. Саме завдяки дії цього принципу право соціального забезпечення набуває атрибутів реальності, може розглядатися як повноцінний регулятор соціально-забезпечувальних відносин. Адже принцип гарантованості містить власний набір елементів, засобів, умов, які дозволяють втілити абстрактні нормативно-правові положення, задекларовані соціально-забезпечувальні права в дійсність суспільних відносин. Гарантованість є імперативною найбільш узагальненою правовою вимогою, яка надає галузі права соціального забезпечення ознак посиленої охоронюваності з боку держави, таких властивостей, що дозволяють стверджувати про те, що суспільні цінності, блага, які є

предметом соціально-забезпечувальних правовідносин, складають значну правову та державну значимість.

Стан опрацювання. Принципи права соціального забезпечення загалом, та принцип гарантованості у сфері соціального забезпечення зокрема, досліджували такі вчені як О. О. Богданова, К. В. Бориченко, Т. З. Гарасимів, К. В. Гнатенко, О. О. Дума, С. В. Кудлаєнко, О. Л. Кучма, М. І. Іншин, О. В. Москаленко, І. Ю. Хомич, Т. Ю. Хренова, О. Г. Чутчева, О. М. Ярошенко та ін.

Мета статті дослідити зміст і специфіку принципу гарантованості у праві соціального забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Передусім з'ясуємо зміст поняття «гарантії», ґрунтуючись на яке можливим стане досягнути й зміст категорії «гарантованість» як принцип права. Так, у тлумачному

словнику сучасної української мови гарантії визначено як «поруку в чомусь, забезпечення чого-небудь» [1, с. 173]. Термін «гарантія» також застосовується для позначення засобів, за допомогою яких здійснюється забезпечення. Як зазначає М. О. Пижова, поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на забезпечення й реалізацію прав, свобод громадян, на усунення можливих причин та перегляд їх неповного або неналежного здійснення й захист прав від порушень. Ці фактори різноманітні й за своєю природою та характером виступають як умови, засоби, способи, прийоми та методи забезпечення процесу реалізації прав і свобод учасників суспільних відносин [2, с. 19]. Тобто гарантії – це відповідні явища дійсності, за допомогою яких здійснюється забезпечення відповідного процесу, досягнення мети тощо.

У доктрині соціально-забезпечувального права гарантії розглядають як об'єктивні й суб'єктивні чинники, умови, передумови, що забезпечують або принаймні сприяють зміцненню законності й правопорядку. Сюди ж входять і спеціально встановлені засоби, спрямовані на досягнення зазначених цілей. Мовиться про цілу систему заходів, зусиль, механізмів, покликаних стимулювати й гарантувати дотримання законів і підтримання належного правопорядку в суспільстві, бо автоматично, само собою все це не відбувається. Зрозуміло, першорядну роль тут відіграє соціальна сутність, природа певної держави, її економіка, політика, культура, рівень розвитку, інші обставини [3, с. 99].

Аналізуючи нормативно-правове регулювання, зауважимо, що відповідно до Конституції України право громадян на соціальний захист гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними (ст. 46) [4]. Згідно Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, установлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [5]. Державні соціальні гарантії є обов'язковими для всіх державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності. Органи місцевого самоврядування при розробці та реалізації місцевих соціально-економіч-

них програм, можуть передбачати додаткові соціальні гарантії за рахунок коштів місцевих бюджетів. Надання державних соціальних гарантій здійснюється за рахунок бюджетів усіх рівнів, коштів підприємств, установ і організацій та соціальних фондів на засадах адресності та цільового використання.

З урахуванням викладеного, вважаємо в соціально-забезпечувальному законодавстві закріплена надто звужена концепція розуміння гарантій соціальних прав. Як випливає з аналізу наведених норм, законодавець відносить до останніх виключно окремі елементи, які можна визначити як складові більш загальної структури гарантій у сфері соціального забезпечення, як-то створення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування або встановлення окремих правових категорій та їх змісту (визначення розміру мінімальної заробітної плати). Соціально-забезпечувальному законодавству України бракує більш комплексного підходу до з'ясування побудови всієї системи гарантій соціального забезпечення, визначення місця кожної з них, а також належної регламентації її специфіки. Доцільно також зауважити, що визначаючи зміст гарантій як категорії соціального забезпечення, варто в першу чергу усвідомлювати, що це категорія, яка знаходиться в тісному зв'язку із реалізацією суб'єктивного права на соціальне забезпечення. Отже, гарантії в сфері соціального забезпечення – це насамперед гарантії реалізації права на соціальне забезпечення, його охорони та захисту.

Серед головних ознак гарантій у праві соціального забезпечення вирізняють наступні: 1) вони можуть мати як об'єктивний (економічна або політична система України, її розвиток, стан продуктивних сил суспільства, обсяг матеріальних благ, які можуть бути використані для задоволення потреб його членів, якість системи нормативно-правових актів, якими визначаються права та свободи людини в галузі соціального забезпечення, встановлюються процедури їх реалізації, форми захисту порушеного права, правовий статус суб'єктів та інститутів наведеної сфери тощо), так і суб'єктивний характер (рівень правосвідомості та правової культури, особливості морально-етичних цінностей, які впливають на спроможність людини або суспільства в цілому адекватно розуміти зміст правового регулювання, сумлінно дотримуватися правових приписів, ефективно використовувати надані економічні ресурси, правові можливості тощо); 2) не існують поодинокі – гарантії в соціальному забезпеченні складають цілісну систему, є взаємопов'язаними й взаємодоповнюючими. Оскільки якісна реалізація соціально-забезпечувальних прав можлива лише в разі збалансованого розвитку усіх видів гарантій (економічної, політичної, правової системи, сфери культури та духовності

суспільства); 3) носять конкретний та націлений на досягнення чіткої мети характер. Тому це не просто обставини, сфера суспільних відносин, а конкретні засоби, способи, прийоми, умови, за допомогою яких реалізується, охороняється та захищається право на соціальне забезпечення [6, с. 96].

Отже, гарантованість – це стан ефективного функціонування системи гарантій соціального забезпечення, а також позитивна суб'єктивна оцінка з боку конкретної людини чи суспільства в цілому рівня ефективності дії тих засобів, способів та прийомів, які покликані забезпечити реалізацію суб'єктивного права на соціальне забезпечення. А принцип гарантованості у праві соціального забезпечення – це засада, яка визначає вимогу щодо обов'язковості встановлення в державі системи взаємопов'язаних об'єктивних і суб'єктивних факторів, зміст яких складають умови, засоби, способи, прийоми, які в своїй взаємодії забезпечують якісну й повну реалізацію права людини на соціальне забезпечення, у разі необхідності – його охорону й захист. Загалом принцип гарантованості у праві соціального забезпечення означає, що держава бере на себе зобов'язання забезпечити певний рівень соціального захисту для своїх громадян у випадках настання соціальних ризиків, таких як втрата працездатності, безробіття, старість тощо. Це включає встановлення мінімальних соціальних стандартів та гарантій, а також створення механізмів їх реалізації. Тобто принцип гарантованості у праві соціального забезпечення виступає ключовим елементом, що забезпечує реалізацію права громадян на соціальний захист, та відображає зобов'язання держави перед своїми громадянами у сфері соціального забезпечення. Як зазначає В. М. Вегера, «незважаючи на те, що кожен має піклуватися про власний добробут особисто, держава зобов'язана створювати відповідні умови, щоб людина реально мала змогу забезпечити себе і свою сім'ю. Забезпечення людини такою можливістю – одне з головних зобов'язань соціальної держави» [7].

Разом з тим незважаючи, що в низці нормативно-правових актів, якими регулюються соціально-забезпечувальні відносини, закріплено положення, що надання соціального забезпечення (відповідного його виду) гарантується державою, в жодному із них не закріплено вичерпного розуміння системи тих засобів та умов, за допомогою яких відбувається таке гарантування. Вважаємо принцип гарантованості набуває свого реального втілення у сфері соціального забезпечення завдяки:

1) розробленню та прийняттю нормативно-правових актів, в яких закріплено конкретні організаційно-правові форми соціального забезпечення, його види, визначено соціальні ризики, підстави та про-

цедури надання соціального забезпечення, права та свободи громадян у наведеній сфері;

2) створенню системи суб'єктів, які надають соціальне забезпечення, встановлюють факти, що мають значення для виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин. Саме завдяки існуванню та ефективній діяльності конкретних суб'єктів і відбувається перетворення абстрактних правових положень у дійсність соціально-забезпечувальних відносин. Так, Фонд соціального страхування України є органом, який здійснює керівництво та управління загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням від нещасного випадку, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та медичним страхуванням, провадить акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечує фінансування виплат за цими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування та здійснює інші функції згідно із затвердженим статутом. Фонд зобов'язаний: 1) забезпечувати фінансування та виплачувати матеріальне забезпечення, страхові виплати і надавати соціальні послуги, передбачені Законом; 2) здійснювати контроль за дотриманням порядку використання страхувальником страхових коштів; 3) вживати заходів щодо раціонального використання коштів і забезпечення фінансової стабільності Фонду; 4) контролювати правильність витрат за соціальним страхуванням, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами з питань соціального страхування; 5) стягувати надміру виплачені кошти з юридичних і фізичних осіб у встановленому законом порядку; 6) вести облік і звітність щодо страхових коштів; 7) надавати безоплатно застрахованим особам і страхувальникам консультації з питань застосування законодавства про соціальне страхування; 8) вести облік показників для визначення класу професійного ризику виробництва; 9) щорічно складати звіт про результати своєї діяльності та після його затвердження правлінням Фонду подавати Кабінету Міністрів України і оприлюднювати; 10) інформувати страхувальників та застрахованих осіб про результати своєї роботи через засоби масової інформації; 11) укладати угоди з лікувально-профілактичними закладами та окремими лікарями на обслуговування потерпілих на виробництві, а також угоди із санаторно-курортними закладами для обслуговування застрахованих осіб, що направляються безпосередньо із стаціонару лікувального закладу до реабілітаційних відділень [8];

3) фінансуванню окремих видів соціального забезпечення, забезпеченню можливостей залучення ресурсів суб'єктів як державного, так і недержавного сектору до участі у формуванні й наданні соціального забезпечення, здійснення соціальної підтримки,

надання соціальних послуг. Тобто для надання соціального забезпечення, його гарантованості необхідним є належний рівень фінансових можливостей держави, а також ефективні моделі залучення до фінансування надання соціального забезпечення різних суб'єктів, у тому числі, недержавних, благодійних організацій, волонтерів тощо, закріплення ефективних принципів управління коштами фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Прогресивними в наведеному контексті є норми Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII, за якими, зокрема, фінансування надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерел, не заборонених законом [9]. Хоча не визначено чітких положень щодо процедур залучення до фінансування різних джерел;

4) забезпеченню чітких і прозорих процедур реалізації прав та свобод людини в праві соціального забезпечення;

5) закріпленню процедури захисту порушених чи оспорюваних прав людини у сфері соціального забезпечення;

6) здійсненню належного інформування населення про систему соціального забезпечення, підстави

та умови для надання його видів, права й обов'язки особи в галузі соціального забезпечення;

7) взаємодії різних суб'єктів надання соціального забезпечення, представників громадськості, недержавних організацій із метою розробки найбільш ефективних заходів охоплення соціальним забезпеченням усіх, хто його потребує, поєднанню спільних зусиль, внесенню змін до законодавства у сфері соціального забезпечення з урахуванням думки громадськості.

Висновки. У цій науковій розвідці принцип гарантованості у праві соціального забезпечення визначено як засаду, яка визначає вимогу щодо обов'язковості встановлення в державі системи взаємопов'язаних об'єктивних і суб'єктивних факторів, зміст яких складають умови, засоби, способи, прийоми, які в своїй взаємодії забезпечують якісну й повну реалізацію права людини на соціальне забезпечення, у разі необхідності – його охорону та захист. Зауважено, що незважаючи, на те що в низці нормативно-правових актів, якими регулюються соціально-забезпечувальні відносини, закріплено положення, що «надання соціального забезпечення (відповідного його виду) гарантується державою», в жодному із них не закріплено вичерпного розуміння системи тих засобів та умов, за допомогою яких відбувається таке гарантування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1728 с.
2. Піжова М. О. Юридичні трудові гарантії: термінологічний аспект. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвип. Т. 2. С. 18–23.
3. Тищенко О. В. Державні соціальні стандарти та гарантії як основа соціального забезпечення в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2013. № 4. С. 97–102.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
6. Гнатенко К. В. До питання гарантування й охорони прав та законних інтересів громадян на соціальний захист. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. № 2. С. 93–98.
7. Вегера В. М. Встановлення розміру мінімальної заробітної плати як спосіб державного регулювання оплати праці в Україні : монографія. Харків : Право, 2015. 166 с.
8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>.
9. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

REFERENCES

1. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Comprehensive Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language] / V. T. Busel (Ed.). Kyiv; Irpin: Perun, 2002. 1728 p.
2. Pyzhova, M. O. (2019). *Legal labor guarantees: a terminological aspect. Current Issues of National Jurisprudence, Special Issue, Vol. 2*, 18–23.
3. Tyshchenko, O. V. (2013). *State social standards and guarantees as the basis of social security in Ukraine. Legal Bulletin. Air and Space Law*, (4), 97–102.

4. *Constitution of Ukraine* (June 28, 1996, No. 254k/96-VR). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. *On State Social Standards and State Social Guarantees: Law of Ukraine* (October 5, 2000, No. 2017-III). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>
6. Hnatenko, K. V. (2020). *On ensuring and protecting the rights and legitimate interests of citizens to social protection. Scientific Bulletin of Public and Private Law*, (2), 93–98.
7. Vehera, V. M. (2015). *Establishing the minimum wage as a method of state regulation of remuneration in Ukraine: Monograph*. Kharkiv: Pravo. 166 p.
8. *On Mandatory State Social Insurance: Law of Ukraine* (September 23, 1999, No. 1105-XIV). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text>
9. *On Social Services: Law of Ukraine* (January 17, 2019, No. 2671-VIII). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

PUNTUS DENYS

PhD in Law, Doctoral Student at the Department of Labor Law
Yaroslav Mudryi National Law University

THE CONTENT AND SPECIFICS OF THE PRINCIPLE OF GUARANTEE IN SOCIAL SECURITY LAW

Problem setting. The principle of guarantee is a very important principle of the field of social security law, an integral element of the entire system of its principles, a logical continuation of the legal requirements of all other principles, their addition. It is thanks to the action of this principle that social security law acquires the attributes of reality, can be considered as a full-fledged regulator of social security relations. After all, the principle of guarantee contains its own set of elements, means, conditions that allow to embody abstract regulatory and legal provisions, declared social security rights into the reality of social relations. Guarantee is an imperative, the most generalized legal requirement that gives the field of social security law signs of enhanced protection by the state, such properties that allow to assert that social values, benefits that are the subject of social security legal relations, constitute significant legal and state significance.

Analyses of recent researches and publications. The principles of social security law in general, and the principle of guarantee in the field of social security in particular, were studied by such scientists as O. O. Bogdanova, K. V. Borychenko, T. Z. Garasymiv, K. V. Hnatenko, O. O. Duma, S. V. Kudlayenko, O. L. Kuchma, M. I. Inshyn, O. V. Moskalenko, I. Yu. Khomych, T. Yu. Khrenova, O. G. Chutcheva, O. M. Yaroshenko, and others.

Article's main body to investigate the content and specifics of the principle of guarantee in social security law

Conclusions and prospects for the development. It is concluded that the social security legislation of Ukraine enshrines an overly narrow concept of understanding guarantees of social rights, there is a lack of a more comprehensive approach to clarifying the construction of the entire system of social security guarantees, determining the place of each of them, as well as proper regulation of its specifics. It is noted that when determining the content of guarantees as a category of social security, it is worth first of all realizing that this is a category that is closely related to the implementation of the subjective right to social security. Since guarantees in the field of social security are, first of all, guarantees of the implementation of the right to social security, its protection and defense. Guaranteed social security is defined as the state of effective functioning of the system of social security guarantees, as well as a positive subjective assessment by a specific person or society as a whole of the level of effectiveness of those means, methods and techniques that are designed to ensure the implementation of the subjective right to social security. And the principle of guaranteed social security law is a principle that defines the requirement for the mandatory establishment in the state of a system of interrelated objective and subjective factors, the content of which is made up of conditions, means, methods, techniques that, in their interaction, ensure the high-quality and full implementation of the human right to social security, if necessary - its protection and defense. It is noted that despite the fact that a number of regulatory legal acts regulating social security relations enshrine the provision that «the provision of social security (of its appropriate type) is guaranteed by the state», none of them enshrines an exhaustive understanding of the system of those means and conditions by means of which such guaranteeing takes place.

Keywords: social security legislation, principles, social rights, protection, defense, guarantees, state.

За ДСТУ 8302:2015 цю статтю слід цитувати:

Пунтус Д. А. Зміст і специфіка принципу гарантованості у праві соціального забезпечення. *Право та інновації*. 2025. № 3 (51). С. 45–49.